

HIÁNYOSSÁGOKRA UTALÓ KRITIKAI ÉSZREVÉTELEK A 2018-BAN KÖZREADOTT EMBERJOGI ENCIKLOPÉDIÁHOZ

PRUGBERGER TAMÁS¹

Közel 750 oldalas műként jelent meg a HVG-ORAC Kiadó gondozásában az „Emberi jogok enciklopédiája”, amelynek szerkesztője Prof. Dr. DSc. Lamm Vanda akadémikus asszony, nemzetközileg is elismert nemzetközi jogi szakértő. A kötet ABC sorrendben az emberi joggal összefüggő szinte valamennyi jogintézményt szócikkekbe foglalt, alapvetően színvonalas 6-12 oldal terjedelmű tanulmányokban dolgozza fel. A szócikkeket a szerkesztő asszony kiváló szaktudással válogatta össze, ami önmagában egy igen színvonalas és jelentős munka, ami felér egy színvonalas szakkönyv megírásával. Erre csak egy olyan személy képes, akinek ilyen hatalmas joganyagra precíz és átfogó rálátása van, amelynek a szócikkeit szinte a maga teljességében kiválogatta és összerakta. Ez az önmagában is heroikus és az átlagos szerkesztést meghaladó tudományos munka kiegészül még azzal is, hogy a szerkesztő asszony a szerzőknek egy bizonyos mozgástér megadása mellett irányt szabott az egyes szócikkek rendszerének. Szinte valamennyi szócikkben azok szerzői az adott szócikkbe foglalt intézmény kialakulás- és fejlődéstörténetét, majd azt követően fogalmi és tartalmi lényegét mutatja be, a reá vonatkozó európai uniós, illetve esetleges nemzetközi jogi, valamint hazai szabályozásával együtt. A legtöbb szócikk szerzője igen helytállóan ismerteti az adott jogintézmény alkalmazásával összefüggő hazai és európai uniós, illetve emberjogi bírósági gyakorlatát is. Mindegyik szócikk végén igen helyesen a szerzők – nyilván szerkesztői kíváncságra – felsorolják azokat a műveket, amelyeket az adott jogintézmény vonatkozásában lényegesnek tartanak.

E tekintetben azonban vannak bíráltni való kívánalmak és hiányosságok. Ugyanis az enciklopédiától, mint műfajtól az várható el, hogy teljeskörű információt adjon az olvasónak és különösen az egyes szócikkeken belül azok kutatóinak, különösen akkor, ha az illető kezdő kutató. Ez azt jelenti, hogy legalább is utaló jelleggel tájékoztatni kell az enciklopédia olvasóját a benne foglalt jogintézménnyel összefüggő minden főbb pro és kontra elméleti felfogásról és jogpolitikai irány-

vonatról. Ez különösen a mai aktuálpolitikai helyzetben fontos, amikor a közjogra kiható politikában az egyik irányzat a „globális” uniós államszervezetek kialakítását támogatja, a másik pedig a nemzeti államok „lokális” autonómiájára piramisszerűen felépülő államok közösségét, nem pedig közösségi államot, vagyis uniót akar. Ugyanígy a gazdasági, kereskedelmi jogra kihatással az egyik irányvonal a *Friedrich Hayek* és a *Milton Friedman* fémjelzte neoliberais piacgazdaság mellett érvel, míg a másik a XX. század negyvenes éveitől a nyolcvanas évek végéig a *J. M. Keynes* által képviselt szociális piacgazdaság és jóléti társadalom, illetve állam (welfare society or state) koncepciója mellett áll ki. Politikai és gazdasági-vállalati szervezésméletileg az egyik irányvonal a centralizált koncentráció mellett érvel, míg a másik a szerződéses integráció mellett, amely utóbbit a közgazdaságtanban *J. A. Schumpeter* képvisel. A jogelméletben ma a fő irányvonal a célszerűség irányába tendáló dworkini, amely igyekszik a jogszerűség talaján álló harti irányzatot kiszorítani.

Magam részéről úgy látom, hogy a szerzői gárda egy jelentős része az itt felsorolt párba állított irányvonalak közül a felsorolt párok közül az elsőnek megjelölt irányvonalat képviseli és ennek megfelelően írta meg a szócikkben szereplő tanulmányát, a másik irányzatot még csak meg sem említve és ugyanez a hiányosság érvényesül a szócikkek végén megjelölt szakirodalmi felsorolásnál is. A szakirodalmi felsorolás ugyanis főleg az itt említett párosítás első, „mainstream”-ként elkönyvelt irányvonalába tartozó külföldi irodalmat jelöli meg, a hazai irodalomból pedig csak alig, legtöbbször csak a saját munkáját, a nem ebbe a körbe tartozó magyar irodalom a felsorolásból a legtöbb esetben kimarad. Ezen kívül van egy szócikk, ahol az eredetiség erősen vitatható és a más szerzőtől történő hivatkozás nélküli átvétel vélelmezhető. A következőben ezeket a problémákat azoknál a szócikkeknél igyekszem kimutatni, amelyekbe foglalt jogintézményeket szerzőként vagy olvasóként magam is ismerem, valamint amelyek tartalmáról egyéb információim vannak. Ezért csak egyes szócikknél teszem meg észrevételimet a saját ismereteim és információim alapján.

¹ D.Sc., egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

Az „A – Á” szócikk-csoportba tartozók közül az adatvédelmi jogot *Hegedűs Bulcsú* írta meg. Itt jegyezném meg, hogy az adatvédelemnek az egyik legjelentősebb területe a munkajog, és azon belül is, valamint az adatvédelmi és a munkatörvényben, valamint az európai uniós előírásokban is részletesen szabályozva van, hogy a munkáltató milyen személyi adatok és magánéleti, valamint családi körülmények közlését igényelheti, illetve nem igényelheti a munkáltatótól. Ezen kívül arra is kiterjed az adatvédelmi és az adatvédelemmel összefüggő munkajogi szabályozás, hogy ha a munkavállaló az általa használt munkáltatói tulajdonban lévő levelezési és adattároló gépeken magánlevelezést munkáltatói tilalom következtében nem folytathat és magánjellegű adatokat nem tárolhat, a munkáltató e tilalom betartását miként ellenőrizheti oly módon, hogy a tilalom esetleg megszegésének megállapításánál, a személyi adatok és levelek tartalmához ne férhessen hozzá és azok tartalmának közlését ne követelhesse. A munkajog területén történő adatvédelemről *Hegedűs Bulcsú* egy szóval sem tesz említést, holott *Arany-Tóth Marian* a munkavállalók személyi adatainak a védelméről részletes szakirodalmi feldolgozással egy monográfiát írt. Munkája a szegedi Bába Kiadó gondozásában jelent meg 2008-ban. E témával összefüggő kutatási eredményeit Ph.D. értekezésként a Trieri Egyetem és az Európai Unió (továbbiakban: EU) keretében működő Európai Munkajogi és Munkaügyi Intézetben „*Magna cum laude*” eredménnyel védte meg és erről szóló német nyelvű értekezése németországi kiadónál is megjelent. Eme alapvető munkáról a szerző sem a szócikk szövegében, sem a szakirodalmi felsorolásban még csak említést sem tesz. A munkajogi adatvédelem európai uniós szabályozása német nyelven feldolgozást nyert *Krimpowe Europäisches Arbeitsrecht* c. könyvében „*Datenschutz*” cím alatt, mely könyv a C. H. Beck Verlag-nál, míg az angol nyelven ugyanez megtalálható *Blanpain European labour law* c. könyvében, mely Belgiumban a Kluwer Kiadónál jelent meg. E külföldi forrásmunkák sincsenek a szócímben megemlítve.

Az alapjogok–emberi jogok fogalmáról *Bragyova András* által megírt szócikket kitűnő írásnak tartom, de nem ártott volna megemlíteni *Kiss Györgynek* az Alapjogok kollíziója a munkajogban c. akadémiai doktori értekezését, amely Pécsen jelent meg 2012-ben. Már csak azért is érinthető lett volna e munka, mivel ő volt az egyik opponense az értekezésnek és így tisztában van azzal, hogy melyek a könyvnek a munkajoggal kapcsolatban álló alapjogi részei. *Láposy Atilla* írta meg az „*Alkotmánybíráskodás és az „emberi jogok*” címszót. A jól rendszerezett és a vonatkozó alapirodalmat is majdnem teljeskörűen feltüntetett munka azonban nem szól a *Sólyom László* részéről megkonstruált és az elnöksége alatti időszakban az Alkotmánybíróság által többszörös módosítás ellenére is az 1949-ből származott kartális alkotmány helyett pótlásként alkalmazott láthatatlan alkotmányról, bár ha az olvasó kézbe veszi a bibliográfiában feltüntetett *Sólyomtól* származó, a magyar alkotmánybíráskodás kezdeteiről szóló könyvét, erről is ismereteket szerezhet. Teljeskörű a szócikk azonban akkor lett volna, szült volna a Zétényi-Takács törvény alkotmányellenességét kimondó alkotmánybírási határozat és más politikai vonású határozatainak többek által vitatott jellegéről, amelyeknek iro-

dalma meglehetősen terjedelmes. Ide sorolnám azt az angol nyelven a Polgári Szemle Civic Review Special Issue 2017. évi kötetében *Szóllós Andreával* megírt „*Several Critical Development of the Administration of Hungarian Constitutional Justice*” c. nem teljeskörű feldolgozást adó adalék jellegű tanulmányomat. Továbbá nem ártott volna, ha a szerző szült volna *Pokol Bélának* az alkotmánybíráskodás témakörében írt gazdag munkásságáról, így legutóbb az „*Alkotmánybíráskodás – Szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben*” című 2014-es könyvéről (Kairosh, Budapest, 2014) vagy „*A jurisztokratikus állam*” c. munkájáról (Dialog Campus, Budapest, 2017), amely tárgyilagos értékelést ad pro és kontra mind a hazai, mind pedig a külföldi alkotmánybíráskodásról.

Az állampolgársághoz való jognál – amelynek szócikkét *Ganzer Mónika* írta meg – hiányzik a kettős és a többes állampolgárság felvétele állami engedélyezésének, korlátozásának, valamint tiltásának a tisztázása. Ezzel együtt annak a megválaszolása is, hogy elvárható-e, vagy sem az állam részéről egy másik állam állampolgársága felvételének az engedélyezése, vagy jogosult tiltani, továbbá az engedélyezés vagy a tiltás tekintetében megkülönböztetést tennie aszerint, hogy milyen az adott államnak a másik állammal vagy államokkal fenn álló viszonya. Ezeket a problémákat a szerző egyáltalán nem érinti, holott a trianoni békeszerződés óta és különösen napjainkban igen lényeges és aktuális kérdés a szomszédos országokban élő a határainkon kívül rekedt magyarok számára. A gyér állampolgársági szakirodalomban – tudomásom szerint – egyedül *Szalma József* foglalkozik a kettős állampolgárság kérdésével a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (VMTT) gondozásában az Atlantis Kiadónál Újvidéken 2006-ban megjelent könyvében. Jóllehet e könyv eljutott a magyarországi könyvtárakhoz, így a jogi karok könyvtáraihoz is, a szerző mégsem említi meg. Bibliográfiájában egyetlen hazai szerző művét nem említi meg, így *Holló Andrásnak* „*Állampolgári jogok Magyarországon*” c. a Kossuth Kiadónál 1979-ben megjelent monográfiáját sem.

A „B” szócikk-csoportba tartozók közül a *Dósa Ágnes* által a „*betegjogokról*” írttal foglalkozók részletesebben, míg a „*bíróhoz való joggal*” – amelyet *Kadlót Erzsébet* írt meg –, csak rövid megjegyzést fűzök. Az egészséghez való jogot és benne a betegjogok különböző típusait és érvényesítésük módját az orvos és egyben jogász *Dósa Ágnes* szakszerűen dolgozta fel. Nem említi azonban meg, hogy e témával foglalkozó kollégájának, *Barzó Tímeának* e téren fennálló munkásságát, így a Magyar Jog 1996/2. számában a tájékoztatásról és a beleegyezésről, vagyis a betegek leglényegesebb alapjogáról szóló tanulmányát. Hasonlóan nem szól a Családi Jog a 2008/3. és a 2009/1-2. számában folytatólagosan közzétett arról az írásáról sem, amelyben a gyermeknek az Ottavai Deklarációban szereplő jogairól és azokról a jogairól is értekezik, amelyek a deklarációból kimaradtak. *Barzó* a gyermekek egészségügyi jogait ezen kívül átfogóan a „*Gyermekvédelem nagy kézikönyve*”-ben is, amely a MERITUM sorozatban jelent meg a Wolters Kluwer Kiadó gondozásában. Ugyancsak ő dolgozta fel a Családi Jog 2015/1. számában a kiskorúak egészségügyi jogainak a garanciáit is. E munkákról *Dósa Ágnes* sem a szócikk szövegében, sem a bibliográfiában nem tesz említést,

miként nem szól Tarr György 2010-ben megjelent általam lektorált „Élet és egészség, orvos és beteg, jog és erkölcs az emberi méltóság-fogalom szférájában” című monográfiájáról sem, annak ellenére, hogy terjedelmes IV. fejezete részletesen foglalkozik a betegek jogaival és kötelezettségeivel. A bíróhoz való jog szócikkhez megjegyzésként csak annyit kívánok hozzáfűzni, hogy a közszolgálati köztisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Kttv.) megnehezíti a kormánytisztviselők bírósághoz fordulásának a lehetőségét, mivel előzőleg a kormányzati közigazgatás keretein belül működő döntőbizottság előtti eljárást kell lefolytatni és csak annak állásfoglalását követően és eme állásfoglalás csatolása mellett fordulhat a kormánytisztviselő a közigazgatási bírósághoz. Akárhogyan is nézzük, ez az előzetes közigazgatási egyeztető-döntőbizottsági állásfoglalás az eljáró közigazgatási bíróságot befolyásolhatja az ítélet meghozatalában.

Az „E – É” szócikk-csoportban az első az „Egészséges környezethez való jog”, amelyet Majtényi Balázs tartalmilag helytállóan dolgoz fel, ahol szól arról, hogy az Alaptörvényben szerepel az egészséges környezethez való jog. Nem említi meg azonban „Az Alaptörvényről –elfogadás előtt” címmel 2011 áprilisában az Alkotmányügyi Bizottság által rendezett konferenciát, amelyen „Az egészségeshez való jog és a környezetvédelem az Alaptörvényben” címmel tartottam előadást, és amely a Téglási András által szerkesztett, a konferencia előadásait tartalmazó tanulmánygyűjteményben megjelent. Ahogy erről nem szól a szócikk, ugyanúgy nem tesz említést Fodor Lászlónak „Környezetvédelem az alkotmányban” című, a Gondolat Kiadó és a Debreceni Egyetem jogi Kara gondozásában 2010-ben megjelent monográfiájáról, sem Bándi Gyulának a „Környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia fényében” c. tanulmányáról, sem pedig Csák Csillának a szennyező fizetésre kötelezéséről szóló írásáról sem, mely szintén összefügg az egészséges környezethez való alaptörvényi joggal. Az előbbi cikk az Acta Humana-ban, míg az utóbbi a Miskolci Jogi Szemle 2007. évi különszámában jelent meg. Csák Csillához hasonló tartalmú tanulmányt tett közzé szintén magyar nyelven Raisz Anikó „Az emberi jogok Európai Bíróságának ítélete a zajszennyezéssel összefüggő egyes emberi jogi kérdésekről” (In: Jogesetek magyarázata, 2012.), angol nyelven pedig az Est Europa – La Revue 2011. évi különszámában megjelent cikkének címe: A Constitution's Environment in the Constitution: process and background of the New Hungarian Constitution. Ez a két tanulmány sem szerepel a szócikkben, ill. annak bibliográfiájában, mint ahogy nem szerepel a Szalma József által szerkesztett „A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken” c. 2016. évi Újvidéki VMTT konferencia előadásaiból készült tanulmánykötetben megjelent Téglási András által írt közös munkánk a földvédelemről és a környezethez fűződő jogról sem, amit a Dialog Campus adott ki.

Az „Egyenlő bánásmód követelménye” szócikket Pap András László írta meg a szükséges részletességgel, mondhatni, magas színvonalon. Részletesen foglalkozik a diszkrimináció különböző formáival, ideértve a direkt és az indirekt diszkriminációt. E megkülönböztetésnél jó lett volna azonban utalni arra, hogy az Európai Törvényszék ama ítélete konstruálta meg a közvetett diszkriminációt, amely a Kaufhaus Áruház-

lánc és a női dolgozói között folyt pert tárgyalta. Ugyanis az alperesi áruház kevesebb órabért fizetett részmunkaidőben dolgozó eladóinak azért, hogy ösztönözze őket teljes munkaidős munkavállalásra. Az Európai Curia álláspontja szerint ez viszont a nőket, mint csoportot érinti hátrányosan, mert ők azok, akik gyermeknevelés, család-, és háztartásfenntartás miatt vállalnak teljes munkaidő helyett részmunkaidős állást. Ezért ez az áruházi intézkedés a nőket mint csoportot indirekt módon, azokat pedig akik ilyen módon dolgoznak direkt jelleggel éri hátrányos helyzet, mondta ki az Európai Törvényszék. Erről Gyulavári Tamás részletesen ír „Az európai Unió szociális dimenziója” c. tanulmánykötetben, valamint a Kiss György szerkesztette „Az Európai Unió munkajoga” c. tanulmánykötetben. Tőle átvéve én is ismertetem ezt az ügyet a magyar-német nyelvű „Az európai munkajog vázlatlata Abriss des europäischen Arbeitsrechts” c. könyvemben (Debreceni Egyetem ÁJK és Licium Art kiadása, Debrecen, 2007. 29. o. – bővített kiadás Jakab Nórával és Zaccaria Márton Leóval Novotni-Lícium, 2016.). Az itt megjelölt egyik forrás, de maga az ügy sincs megemlítve sem a szócikk szövegében, sem annak a bibliográfiájában. Pap András László látens módon a diszkrimináció mellett szól az egyenlő bánásmód elvéről is. E tekintetben ki lehetett volna fejteni azt, hogy a diszkrimináció ugyanannak az intézménynek a negatív megfogalmazású tiltó oldala, míg az egyenlő bánásmód a pozitív vonatkozású megvalósítandó oldala. Ezen az alapon helyes lett volna, ha az egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi CXXIII. törvény hatálybalépése ellenére nem került volna törlésre az Mt.-ben megfogalmazott diszkrimináció tilalma, mivel ez esetben tiltó és kötelezési oldalról is biztosítva lett volna az erre vonatkozó előírás betartása. Ezt a kérdést „Az európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog” c. könyvemben fejtettem ki (Wolters Kluwer, 2006., újabb kiadás Nádas Györggyel, 2014.). Ez a munka sincs sehohol a szócikkben érintve. – A szócikk szerzője e fejezetben foglalkozik még a fogyatékos személyek jogaival és mentorálásával is az egyenlő bánásmód követelménye kapcsán. Erről azonban részletesen Keller Szilvia által megírt „Fogyatékosokkal élők jogai” c. szócikk szól. Bár e két tárgykört mind a két szerző szakszerűen és a szükséges részletességgel tárgyalja, arról azonban egyik szerző sem beszél, hogy a fogyatékosok életkörülményeiben a legtöbb problémát a munka világába történő besegítésük és a munkaviszonyba kerülésüket követően az ottani megfelelésük segítése jelenti. Ezért itt van a legnagyobb szükség a mentorálásra. Ezzel a problémával Jakab Nóra két monográfiájában is foglalkozik („A margón és azon túl – Az intellektuális és pszichoszociális fogyatékosokkal élő emberek cselekvőképességéről”, Miskolc, Novotni, 2013.; „A munkavállalói jogalanyság... különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre”, Bíbor, 2014), azonban egyik szócikkben sem esik egyik könyvről sem szó. Ugyanígy egyik szócikkben sincs megemlítve Halmos Szilviának „A fogyatékoság orvosi és társadalmi modelljének színtézise, különösen a munkajog területén” (PhD. Ért., PPKE – JÁK, Pázmány Press, 2016.). Az értekezés védésén aktív részvétellel vettem részt. Ezért Halmos munkáját ismerem, ugyanúgy, mint Jakab Nóra két munkáját, amelyeket a Jogtudományi Közlönyben ismertettem.

Az egyenlő értékű munkáért egyenlő díjazáshoz való jogot *Rácz Zoltán* dolgozta fel. Ennek szakirodalmi viszonylag csekély. Itt általánosságban elsősorban a tankönyvek munkabérezéséről szóló fejezetére lehetett volna utalni. Ugyanakkor nem ártott volna azokról a munkaszociológiai és jogpolitikai írásokról beszélni, amelyek szerint a különböző európai uniós és nemzeti jogi előírások ellenére a nők munkabére a férfiak bérezéséhez viszonyítva még mindig jóval alacsonyabb a két nem által betöltött munkakörök béreinek összehasonlítása alapján. Itt lehetett volna beszélni arról is, hogy a 2010-es évektől kezdve egyre gyakoribbá vált Magyarországon az a gyakorlat, hogy a nyugdíjas pedagógusokat főleg a felsőoktatásban bérezés nélküli munkaszervezést követe foglalkoztatják. Általánossá vált ugyanis az a gyakorlat, hogy „*professzor emerituszi*” cím adományozása mellett cserében elvárja az egyetemi vezetés, hogy a nyugdíjas egyetemi tanárok rendszeres jelleggel részt vegyenek az oktatásban, különösen pedig a doktorképzésben. Ezen kívül a nyugdíjas orvosprofesszorokkal a klinikák olyan „*nulla*” bérezésű részfoglalkozású munkaszervezést kötnek, amely munkaszervezés a délelőtti klinikai gyógyító tevékenységben való közreműködésre vonatkozik. Nem ártott volna, ha arról is írt volna a szerző, hogy a rokonok és barátok közreműködésével történő kaláka jellegű házépítés csak látszatra ingyen munkatevékenység, amit az, akinek érdekében ebben részt vesznek, azok részére ezt „*visszadolgozza*” akkor, amikor azok építkeznek. Ez a „*kalákaépítkezés*” Magyarországon jogilag szabályozva nincs, Németországban viszont igen, ahol előírás az, hogy az, akinek a részér a kalákaépítés történik balesetbiztosítást kell kötnie. Ezt helyes lenne Magyarországon is bevezetni. Nem ártott volna ennek átvételét e fórumon is megemlíteni.

Az emberjogi európai és amerikai bizottsággal és bírósággal, valamint a többi hasonló európai és hasonló szervezettel nem foglalkoztam, mivel távol áll kutatási területemtől. Ezért az e területeket kutató kollegáktól kapott, kutatási eredményeiket tartalmazó könyveik nekem ajándékozott tiszteletpéldányainak az átnézése és egyéb információik alapján teszek megjegyzéseket. *Raisz Anikó*, a Miskolci Egyetem a Nemzetközi Köz-, és Magánjogi Tanszékének nemzetközi közjogi tárgyvezető docensének az „*Az emberi jogok európai fejlődése az emberi jogok európai és amerikai bíróságának kölcsönhatásában*” című könyve, amely a Novotni Kiadónál jelent meg 2010-ben, a címszavak egyikében sincs megemlíti. Egyedül a *Kajtár Gábor – Kecskés Gábor* által megírt „*Emberi jogok védelmének amerikai rendszeréről*” szóló címszóban szerepel egy, e témát felölelő egy ív terjedelmű résztanulmánya, amely a Miskolci Jogi Kari Közlemények XXVIII. számú kötetében jelent meg. Sokkal hasznosabb lett volna, ha az egész monográfia került volna felemlítésre és nemcsak a szócikkben, hanem ugyancsak a szerzőpáros által megírt emberi jogok amerikai bizottsága és bírósága szócikkben, és a *Gárdos Orosz Fruzsina – Weller Mónika* szerzőpáros „*Emberi jogok európai bírósága*” által megírt címszóban is. Hasznos lett volna még, ha Raisz Anikónak ez a könyve megemlítesre került volna az „*Emberi jogok története és elméleti kérdései*” címszónak legalább a címszó végén található szakirodalmi felsorolásban, mivel Raisz könyve az emberi jogok történeti fejlődésével is foglalkozik.

Az „*Európai szociális karta*” szócikket *Zaccaria Márton Leó* írta meg. Kitűnően és célirányosan fogalmazta meg a szócikket. „*A karta létrejötte*” fejezetet azonban kiegészíteném azzal, hogy 1989-re elkészült a „*Munkavállalók szociális alapjogairól*” szóló bizottsági karta. Ezt a kartát a Miniszterek Tanácsa azonban nem tudta elfogadni, mivel *Margaret Thatcher* akkori brit miniszterelnök megóvta. Elfogadására *Tony Blair* miniszterelnöksége idején került sor, amit azonban az eredeti elképzeléssel szemben nem külön kartaként kezeltek, hanem beépítették az Európai Szociális Kartába. Szerintem helyesebb lett volna a munkavállalók szociális alapjogairól szóló kartát különállóan meghagyni, mivel az abban foglaltak a munkavállalók speciális jogairól szólt és nem összemosni a valamennyi európai állampolgárnak szóló Európai Szociális Kartával. A munkavállalók szociális alapjogairól szóló igen jól rendszerezett Bizottsági Karta még kiegészült egy konkrétizáló akcióprogrammal. A Bizottsági Karta és a hozzá fűzött akcióprogram eredeti szövege német nyelven megtalálható *Rolf Birk* (Hrsg.): *Europäisches Arbeitsrecht, Textausgabe* című jogi norma-szövegösszeállításában (H. C. Beck Verlag, München, 1990.). Hazai feldolgozását adja a már hivatkozott európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog 2006. évi és 2014. kiadása, valamint „*Európai és magyar foglalkozástámogatási és munkaügyi igazgatási jog*” c. könyvem, amelynek újabb és bővített kiadására *Jakab Nórával* került sor (Bíbor, 2002., 2013. és 2014.).

„*Az élelemhez való jog*” szócikket *Szemesi Sándor*, a Debreceni Jogi Kar korábbi docense írta meg. E szócikkkel kapcsolatos szócikk szerzősége, illetve a kutatási eredmények elsőbbségének a kérdése erőteljesen vitatott és egyben jogosan vitatható is. Ugyanis e témáról *Kovács Júlia*, a Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) Állam- és Jogtudományi Karának akkor még csak V. éves joghallgatója egy kiváló országos tudományos diákköri (OTDK) dolgozatot írt, melynek címe „*Megvéd-e a jog az éhenhalástól – avagy megvalósulhat-e az élelemhez való jog a XXI. században?*” Ez a munka a 2011. évi OTDK-n megkapta az Országos Igazságügyi Hivatal különdíját teljesen objektív értékelés alapján. E munka ezt követően publikálásra került a „*De iuris prudentia et iure publico*” internetes folyóirat 2011/4. számában. Ez a tanulmány vált alapjává *Kovács Júlia* „*Az élelemhez való jogtársadalmi igénye és alkotmányjogi dogmatikája*” című Ph.D. értekezésének, amelynek témavezetői *Tanka Endre*, a KRE professzor emeritusa és az MTA doktora, valamint *Csink Lóránt*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) jogi karának habilitált egyetemi docense volt. A Ph.D. értekezés munkahelyi vitájára, amelyen magam is ott voltam és a dolgozatot értékelő jelleggel felszólaltam, 2017 tavaszán került sor, a dolgozat tehát 2017-től kezdve a Pázmány Doktori Iskolájának honlapján az interneten bárki által elérhető volt. *Szemesi Sándornak* e témakörből a *Pro Futuro* 2013/2. számában jelent meg „*Az élelemhez való jog koncepciója a nemzetközi jogban*” c. tanulmánya, amely a tanulmány csillaggal megjelölt első jegyzetben megjelölve a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú program keretében valósult meg. A kutatási program azonosítási száma arra utal, hogy a kutatás megkezdésének kezdete 2012. év, míg *Kovács Júlia* OTDK-án előadott és díjazott tanulmánya 2011-től már publikus volt,

amit a Pro Futuro-ban megjelent tanulmányában az élelemhez való jog fogalmi kérdéseinél egy rész kérdésben Szemesi lehvivatkozott, noha Kovács az OTDK-dolgozata 2. fejezetének 2. pontjában részletesen foglalkozik a fogalmakkal. E lábjegyzeten kívül Szemesi más vonatkozásban Kovács Júlia kutatási eredményeire nem utal, noha kutatásai során ugyanolyan, vagy legalább is hasonló eredményekhez jut. A 2017-ben az internetre feltett Ph.D. értekezésre a Szemesi által megírt szócikkben egyetlen hivatkozás sincs, noha több megállapítása azonos Kovács Júlia megállapításaival, csak míg Kovács Júlia azokat részletesen kibontva és indokolva fogalmazza meg, Szemesi a szócikkben mintegy sematizálva és leegyszerűsítve. Itt felvetődhetne az az érv, hogy időben párhuzamos kutatás folyt Kovács Júlia és Szemesi Sándor között és mindketten azonos eredményre jutottak, és esetleg ezért van hasonlóság kettőjük írásaiban. Erősen gyengíti azonban ezt az érvet, hogy Kovács Júlia OTDK-dolgozata egy évvel előbb jelent meg, mint ahogy Szemesi TÁMOP kutatása megindult és a Ph.D. értekezés is egy évvel az enciklopédia megjelenése előtt már mindenki által olvasható volt az interneten. Szemesi tehát mindenképpen hivatkozhatott volna rá, annál is inkább, mert 2017 őszén kapott megbízást Zaccaria az Európai Szociális karta megírására. Ilyen körülmények között egyértelműen inkorrekt és tudományosan nem védhető, hogy Szemesi semmilyen formában nem hivatkozza le a szócikkben Kovács Júliát és a szócikk bibliográfiájában csak a saját Pro Futuro-ban megjelent munkáját hivatkozza meg. Már nem utal sem *Tiba Zoltán*, sem *Selmező Anna* munkájára sem, amelyeket még Pro Futuro-ban írt tanulmánya második lábjegyzetében meghivatkozott. Ezzel az etikátlan magatartásával a szerkesztőt is kellemetlen helyzetbe hozta. Szemesi tisztességesen akkor járt volna el, ha a szócikkben utal arra, hogy munkája egybeesik Kovács kutatási eredményeivel, és még tisztességesebb lett volna, ha előzetesen értesítve e körülményekről a szerkesztőt, javasolta volna, hogy a szócikket közösen Kovács Júliával írják meg.

Az „F” szócikk-csoportban a faji diszkrimináció tilalmáról kitűnő szócikket írt *Szabó Katalin*. Írásából azonban hiányzik annak megemlézése, hogy a munkaviszony létesítésének és a munkaviszony a 2000/43. és 22. sz. EK irányelv alapján tilos mindennemű faji és etnikai alapon történő megkülönböztetést tenni mind a munkavállalót érintő munkáltatói bánásmódot, az előreléptetés, valamint a képzés és a továbbképzés lehetőségét tekintve. Ha pedig ilyen okból perre kerülne a sor, nem a megsértett munkavállalót terheli a bizonyítás, hanem a munkáltatónak kell kimentenie, exculpálnia magát. Bár a magyar Mt. ilyen előírást jelenleg már nem tartalmaz, azonban utal az esélyegyenlőséget valamennyi eljárásban érvényesítendő egyenlő bánásmódot előíró 2003. évi CXXIII. törvényre, amely tiltja a diszkrimináció valamennyi formáját, pontosabban előírja minden esetben az egyenlő bánásmód alkalmazását. Az erre vonatkozó alkotmánybírói határozatokat a szerző precízen közli, azonban nem utal az előbb megjelölt alapforrásra. Ennél fogva elmaradt az ide vonatkozó kifejezetten jogdogmatikai szakirodalom egy részének a munkajogi tankönyvekben megtalálható feltüntetése, ahová sorolom a már említett Európai munkajog vázlatát/ Abriss des europäischen Arbeitsrecht c. könyv II. fejezetét is.

A *Kellner Szilvia* által a fogyatékossgal élők jogairól megírt szócikkkel kapcsolatos észrevételeimet *Pap András László* szócikkénél már elmondtam. Ezért annak megismétlésétől eltekintek.

A fogyasztóvédelmi címszót *Fazekas Judit* professzor aszszony írta meg, magas szakértelemmel és erős elméleti töltéssel. A szakirodalom újabb termékeinek, valamint az e téren előállítók és a kereskedelem részéről a fogyasztókkal szembeni inkorrekt ségek felemlítése azonban elmaradt. Nem szerepel a szócikk szövegében, valamint a szócikk bibliográfiájában *Miskolczi Bodnár Péter* két munkája, amelyeket a Patrocinium Kiadó adott ki 2010 és 2011-ben. Az egyik *Sándor István*nal közösen „*A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása*”, a másik pedig „*A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalma*”. Ugyanígy hiányzik *Palásti Gábornak* a környezet védelme a termékek forgalmáról írt munkája, ami éppen a Palástival együtt szerkesztett „*Globalizáció – Piacliberalizáció*” (Miskolc, Novotni, 2004.) című tanulmánykötetben jelent meg. Ugyancsak nem tartalmazza a szócikk bibliográfiája *Hajnal Zsolt* „*A fogyasztói jogok egységes európai szabályozásának lehetséges irányairól*” szülő Ph.D. értekezését, és ugyancsak a Miskolci Jogi Műhely 2009/6. számában megjelent „*Fogyasztói alapjogok a hatályos magyar szabályozás és az európai uniós fejlődési tendencia tükrében*” c. tanulmányát, valamint egy általa szerkesztett tanulmánykötetét sem, amely egy debreceni konferencia előadásait tartalmazza. Nincs továbbá megemlítve a *Szikora Veronika* szerkesztésében megjelent „*A fogyasztóvédelem új irányai az elméletben és a gyakorlatban*” c. konferenciakötet, amely a Debrecenben 2009 május 17-18-a között megtartott Nemzetközi Fogyasztóvédelmi Konferencia előadásainak tanulmányokká kiegészített anyagát tartalmazza. A magyar tanulmányok közül kifejezetten e szócikkhez kapcsolódik *Csécsei Andreának* a „*Termékfelelősség az USA és az EU jogában*” című tanulmánya, *Fézer Tamásnak* az „*Elektronikus kereskedelem, fogyasztóvédelem*” c. tanulmánya, a „*Fenntartható fogyasztás, mint a fogyasztóvédelem új iránya*” c. előadásából készült írása, valamint *Csécsei Györgynek* a fogyasztóvédelemnek a védjegyjogban fennálló tanulmánya. E tanulmánykötetben szerepel még két munkajogi írás is, melyek közül *Kiss György* felveti, hogy a munkaszerződést lehet-e fogyasztói szerződésnek tekinteni? Ugyanis a holland jog hajlamos fogyasztói szerződésnek tekinteni azon az alapon, hogy különösen a multinacionális cégek legtöbbször előre gyártott blanketták, formanyomtatványok alkalmazásával a fogyasztói szerződésekhez hasonlóan kötik meg a munkavállalóval a munkaszerződést. Ezen kívül a holland bírói gyakorlat a „*Burgerlijk Wetboek*”-ban (holland Ptk.) szereplő fogyasztói fogalmat tágan értelmezi, aminek alapján pl. a kis taxi-vállalkozó a fuvarozási időszakán túl magáncélokra használja a taxi-gépkocsiját, ha le akarja a gépkocsiját egy újra cserélni és erre hitelt kíván felvenni a banktól, e célra felvett kölcsön fogyasztói hitelnek minősül. A másik tanulmány, amely e kérdést a tanulmánykötetben szintén felveti, tőlem származik, akinek a kötetben megjelent előadása „*A fogyasztói jogvédelem szerepe az élelmiszer előállítás és forgalmazás jogánál, valamint a munkajogban*” címet viseli. Ebben az előadásban felhasználtam a Polgári Jogi Kodifikációban megjelent két tanulmányomat,

amelyben a munkaszerződés fogyasztási szerződés jellegével foglalkoztam. Visszatérve azonban a tanulmánykötetben megjelent előadásomra, annak tartalmában jelentős az élelmiszer előállítás és forgalmazás, amelynek mondanivalója összefügg e témáról a Miskolci Egyetem Jogi Karának a XXV/2. (2009.) kötetében megjelent „Termelői és fogyasztóvédelem az élelmiszergazdaságban, valamint fogyasztóvédelem az ipar és a kereskedelem egyéb ágazatainál”, továbbá a XXIX/2. (2011.) kötetében napvilágot látott „A lakossági és az előállítói 'fogyasztással' összefüggő jogügyletek társadalompolitikai és jogi problémái” című dolgozatom. E két munkámban hiteles források alapján dolgoztam fel a hazánkban letelepedett multinacionális cégeknek azt a gyakorlatát, hogy a több éve raktáron és hűtőben tartott túlermelésből származó élelmiszerkészleteiket átsomagolva és az eredeti szavatossági időt újra cserélve, átcímkezással igyekeznek eladni. A nem élelmiszerekkel, hanem egyéb termékek előállításával foglalkozó ipari cégek pedig a régi technológiával gyártott eladatlan termékeiket igyekeznek e régióban piacra dobni, a közép-kelet-európai régió piacára pedig a nyugati piacra gyártottnál minőségileg gyengébbet állítanak elő. Ezek az írások nem jelennek meg sem a szócikk szövegében, sem pedig a bibliográfiájában. A Szikora Veronika által szerkesztett tanulmánykötet tartalmazza a nemzetközi konferencián Marcus Artz bielefeldi professzortól a német fogyasztóvédelemről szóló előadását (Verbraucherschutz in Deutschland). Az angol szakirodalmat érdemes lett volna egy némettel is kiegészíteni.

A „G – Gy” szócikkeknél csak néhány rövid megjegyzést tennék. A Kardos Gábor által írt „Gazdasági jogok”-hoz annyit, hogy Sárközy Tamás és jómagam is több munkánkban felvetettük, hogy meg kellene konstruálni egy gazdasági alkotmányt. Erről Sárközy már viszonylag egészen korán írt a Jogtudományi Közlöny 1980. évi 12. számában („Új másodlagos jogágak az állammonopolista gazdaság jogában: gazdasági alkotmányjog – nagyvállalati jog”). Az én ezzel kapcsolatos javaslataim Sárközy Tamás javaslatára utaltak minden esetben. Legutóbb az „Alaptörvény előtt” c. már hivatkozott konferencián említettem meg ezt a kérdést, amit a konferenciakötet is tartalmaz. Ezt megelőzően azonban 1994-ben a Magyar Közigazgatás 10. számában jelent meg „Gondolatok az alkotmánynak a gazdasági alapszabályokkal összefüggő reformjához” című tanulmányom, 2011-ben pedig Kapu c. folyóirat 3. számában jelent meg Mándoki Andor „Gazdaság és Alkotmány” c. cikke. E munkák egyike sem szerepel a szócikkben, miként Drinóczi Tímeának a gazdasági alkotmányról és a gazdasági alapjogokról írt 2005-ben a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori értekezése sem. A Szeibert Orsolya által írt „Gyermekjogok” szócikkre áttérve, helyes lett volna Barzó Tímeának a betegjogoknál már megemlített azon munkáit megemlíteni, amelyeket a gyermekek betegjogairól írt. A Dinók Henriett által írt „Gyűlöletbeszéd” szócikknél, Bárándy Gergelynek a gyűlöletbeszédéről szóló munkáit feltétlenül meg kellett volna említeni és ugyanígy Tellér Gyulának a Magyar Nemzet 2002.09.03. számában e témáról megírt cikkét, amelyhez én is ugyanebben a napi lapban hozzászóltam (09.06.).

A „H – J” szócikk-csoporton belül a „Hátrányos megkülönböztetés tilalmá”-t Szemesi Sándor dolgozta fel harmadik feje-

zetében, illetve pontjában egészen röviden ír a magyar szabályozásról. Tekintettel arra, hogy pont a munkajogviszonyon belül áll fenn igen széles lehetőség a munkáltató részéről a munkavállalók hátrányos megkülönböztetésére, legalább utaló jelleggel erről kellett volna írni, bemutatva, hogy a magyar jogi szabályozásban erről melyik jogforrás szól. Ezt már csak azért is meg kellett volna tenni, mert amikor az előző fejezetben, amely az európai uniós jogról szól, helyesen utal arra, hogy a hátrányos megkülönböztetés a munka világában gyakori és az ezt tiltó uniós irányelvekre is utal. Mindezt figyelembe véve ugyancsak indokolt lett volna a bibliográfiában megemlíteni azokat a munkákat és tankönyvrészleteket, amelyek a munkajogi hátrányos megkülönböztetéssel foglalkoznak. A Sárközy Tamás által megírt „Jogképesség-cselekvőképesség” szócikk korrekt módon nemcsak utal, hanem kitér az új Ptk.-nak a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés kettébontott új megoldására, a teljes és a részleges cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezésére, amelyet a 2012. évi Mt. is átvett a munkaszerződés-kötéssel és a munkavállalói jogalanyisággal kapcsolatosan. E kérdést tárgyaljuk Jakab Nórával a Jogtudományi Közlöny 2014/10. számában „Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi és polgári jogi szabályok között” c. tanulmányunkban (2.3-2.4. pont). Nem ártott volna, ha ezt és a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés új megoldásának munkajogi megoldását megemlítette volna a szerző.

A „Lakhatáshoz való jog” szócikket Macher Gábor fogalmazta meg. Mindazzal, amit e szócikkben leír, teljesen egyetértek és korrekt. Hiányolom azonban, hogy nem szentel legalább egy fejezetet a Gyurcsány-Bajnai-kormányzás ideje alatt kilakoltatásokról, amelyek amiatt történtek, mert a hitelt felvevőket arra biztatták, hogy ne a magasabb kamattal járó magyar forintban megállapított hitelfelvétellel éljenek a bankhitelt felvevők, hanem az olcsóbb kamatozású devizahittel éljenek, amely svájci frankban kerül elszámolásra. A bankok ezt propagálták, sőt, gépkocsit és egyéb drágább tartós használati cikkek vásárlásakor az eladó cégek hitelre történő vásárlást erőszakoltak ki, mivel a bankoktól minden devizahitelre történő vásárlás esetén az eladó cégek jutalékot kaptak. Annak érdekében, hogy a devizahitel-felvételre minél nagyobb kereslet legyen, az akkori pénzügypolitika a forintot művileg felértékelte, a svájci frankot pedig leértékelte. Meghatározott idő után az árfolyam – szintén művileg elősegítve – megfordult és emiatt a svájci frank árfolyama és a kamata az egekig emelkedett, a hitelesek túlnyomó többsége nem volt képes sem a kamatot, sem pedig a törlesztést fizetni és emiatt a bankok részéről több ingatlanulajdon elárverezésére és kilakoltatásra került sor. Itt tehát egy intézményes átverésre került sor az akkori politika részéről, amit az akkori miniszterelnök a Magyar Hírlap által is leköszölve azzal indokolt, hogy míg a nyugat-európai országokban azért jóval kisebb a munkanélküliség, mert az emberek zöme bérlakásban lakik, nem pedig ingatlanulajdonban, mint a magyarok és ezért a magyaroknál jóval mobilabbak. Tett is említést arra, hogy a magyar állampolgárok is, ha felhagyva a tulajdonnal, bérlakásba költöznek, sokkal mobilabbakká válnak és ezáltal a munkanélküliség is csökkenni fog. Erről azért kellett volna írni és megemlíteni az emiatt indult pereket és azok kimene-

telét, valamint a Kúria állásfoglalását és az Orbán-kormány-
nak mindezeket bérlakáshoz való juttatással és a visszavá-
sárlás elősegítésével összefüggő szociális intézkedéseit. Meg
kellett volna említeni, hogy mindennek komoly irodalma
van és hogy mely folyóiratokban található meg. A Kapu című
folyóirat 2008-2012-es évfolyamában *Kotz László*val, az Or-
szágos Tervhivatal egykori pénzügyi-gazdasági jogászával
és az Antall-kormány időszakában bank-felügyelőbizottsági
elnökkel cikksorozatban elemeztük és kritikailag írtuk le
a mahinációt. A teljesség igénye indokolta volna, hogy ezekről
is szó essék.

A „Munkához való jog” szócikket *Rácz Zoltán* írta meg, aki
közvetlen kollegám a Miskolci Egyetemen olyannyira, hogy
egy tanszéken dolgozunk és vele együtt írtam e témáról egy
tanulmányt, és több kiadásban egy tankönyvet is. Tőlem je-
lent meg az Európa Fórum 1992/4. számában a „Foglalkoz-
tatáspolitikai és munkanélküli ellátás az EK államaiban”, majd
pedig vele együtt e folyóirat 1993. évi 1. számában miként
áll fenn ez Magyarországon. Mindezt szintetizálva és a mun-
kaügyi igazgatással kibővítve együtt írtuk meg az „Európai
és magyar foglalkoztatás-támogatási és munkaügyi, valamint
munkavédelmi igazgatási jog” c. tankönyvet, amely többszö-
ri kiadásban, legutóbb *Jakab Nóra* betársulásával triásként
jelent meg a Bíbor Kiadónál Miskolcon. Ezt követően *Rácz
Zoltán* kiszállt és jelentősen bővített és időszerűsített formá-
ban *Jakab Nórával* ketten írtuk meg és adtuk ki a könyvet
2016-ban ugyancsak a Bíbor Kiadónál „A foglalkoztatás elő-
segítés és a munkaügyi igazgatás joga” címen. Az itt felsorolt
írások egyikét sem szerepelteti *Rácz* sem a szócikkben, sem
pedig a szócikkhez írt bibliográfiában. Egyébként, amit e té-
máról leír, az korrektnek és megalapozottnak mondható.

Az „N – Ö” szócikkek esetében négy egymással szoro-
san összefügg. Ezek a *Szalai Anikótól* származó „Nemzeti
kisebbségek védelméről” szóló szócikk, a „Népek önrendelke-
zési joga”-t tárgyaló szócikk, amelyet *Kajtár Gábor* írt meg,
a *Láncos Petra Lea* által a „Nyelvi jogok”-ról megírt szócikk,
valamint az „Öslakosság jogai”-ról szóló szócikk, amelynek
szerzője *Marinkás György*. Mind a négy szócikk magas elmé-
leti felkészültség mellett tárgyilagosan a problémákra is utal,
azokat azonban inkább a volt gyarmatokon jelentkező problé-
mákon keresztül mutatják szerzőik be oly módon, hogy az
olvasó szükségszerűen e problémákat Európára és különösen
annak középső részére is vonatkoztassa, aminek eredője a két,
különösen az első világháborút lezáró békeszerződések, kö-
zülük is elsősorban a trianoni.

Ezzel összefüggésben *Kajtár* helytállóan indul ki a népek
önrendelkezési jogát aláhúzó 14 pontos wilsoni programból,
amelyet azonban az I. világháborút lezáró békeszerződések
során teljesen figyelmen kívül hagytak, sőt, a Nemzetek Szö-
vevényének Egyezségokmányában a népek önrendelkezési
joga már nem is szerepel annak ellenére, hogy őslakó népek
területeit saját népességük államától elszakították és más ál-
lamokhoz csatolták, ahol kisebbségi kollektív jogukat má-
sig sem veszik figyelembe, korlátozva még kulturális és saját
nyelvhasználati jogukat is. Ehhez még hozzájárult a II. világ-
háborút követően eme elcsatolt kisebbségek bűnös nemzet-
ként való kezelése és a mindezzel összefüggésben főleg a ma-
gyar és a német nemzetiségekkel szemben szadista módon

alkalmazott genocídium is. Erre jó lett volna kitérni *Szalai
Anikónak* a „Nemzeti kisebbségek védelmé”-ről írt szócikkében
és azokat a legalapvetőbb irodalmakra utalni, amelyek mind-
erről Közép-Európa különböző területeit érintve beszámol-
nak. Ugyanakkor szólni kellett volna azokról a népiirtásokról
is, amelyekre a két világháború között és az utóbbi alatt ke-
rült sor, ideértve, ami az örményeket [Musza Dag 40 napja,
a zsidóságot és a cigányságot (holokauszt), a lengyel polgá-
ri és katonai értelmiséget a németek és a szovjetek részéről
(Katyin, Dahhau, etc.), valamint ami a bosszú bombázások-
kal mindegyikharcoló fél civil lakosságát érte. Visszatérve a
népek önrendelkezési jogára, *Kajtár* helyesen mutatja be an-
nak tartalmát, utalva annak tágabb és szűkebb, ezzel paralel
külső és belső irányára, ahol ma külsőbe beletartozik az adott
államtól való elszakadás és más államhoz való csatlakozás,
valamint a függetlenné válás joga, amelyekre azonban csak a
nemzetközi közösség jóváhagyásával kerülhet sor, miként ez
bekövetkezett a volt Jugoszlávia és Csehszlovákia esetében.

A belső önrendelkezés joga azonban a nemzeti kisebbsé-
geket – ahogy ezt a szócikk helytállóan megállapítja –, a
„Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya”-nak 1. cikkelye
és nemcsak a wilsoni elvek alapján illeti meg, ezért a székely
autonómia jogos igény a székelység részéről, a mit indokolt
lett volna a szócikk szerzője részéről kimondani. A szócikk-
nek az önrendelkezés korlátairól szóló fejezetében indokolt
lett volna, ha *Kajtár* kimondja, hogy a székelyeknek ezt a
törekvését erőszakkal elfojtani nem lehet, mivel ők sem erő-
szakkal lépnek fel autonómia iránti törekvésükkel. A két er-
délyi székely megye körbe van véve román többségi lakosság-
gal, ennél fogva teljesen irreális volna a székelység részéről,
hogy külső önrendelkezési jog gyakorlásával kiválnának a
román állam testéből. Ilyen esetleg szóba jöhetne a partiumi
és a dél-szlovákiai, valamint a magyar határhoz közel lakó
vajdasági (szerbiai) magyarok esetében, amit megnyugtató
módon újabb magyar-szlovák és magyar-román, valamint
magyar szerb alapszerződéssel lehetne megnyugtató módon
rendezni az Antall kormány által elszabotált kárpátaljai ma-
gyar autonómiának az ottan élő magyar szervezeteknek az
ukrán politikai grémiumokkal kidolgozott tervének megva-
lósulását. Mindezekről szintén figyelmet érdemlő tanulmányok
jelentek meg mind Magyarországon, mind az elcsatolt
területeken élő magyar szerzők tollából, amelyekre egyetlen
szócikkben sincs hivatkozás.

Ezek a problémák összefüggnek a *Marinkás György* által
megírt „Öslakosságot megillető legfőbb jogok”-kal, ahol helyt-
állóan kihangsúlyozza, hogy a 169. sz. Munkaügyi Egyez-
mény egy pozitív tényező az őslakosságot megillető kollektív
jogok erősítése tekintetében. Egyúttal ő is kimutatja, hogy az
állam területi integritásának veszélyeztetése nélkül az őslakos
népeket megilleti az ősi földhöz és az önrendelkezéshez való
jog. Ugyanakkor rámutat arra is, hogy az Európai Emberjogi
Bíróság (EJEB) ítélkezési gyakorlata mind ezt lerontja azzal,
hogy „csak és kizárólag egyéni jogokban és egyéni sérelmekben
gondolkodik” és „nem nyújt védelmet egy egész csoport megvéde-
séhez”. Az EJEB-nek ez az ítélkezési szemlélete összhangban
áll az Európai Bizottságnak az USA-hoz hasonló Európai
Egyesült Államok létrehozására irányuló törekvéseivel, ahol
a nemzeti kisebbségek kulturális, nyelvi stb. jogai csak az

amerikaihoz hasonlóan kollektíva nélküli egyéni védelemben jelennének csak meg, amivel az európai államok népeinek többsége nem ért egyet. Az EJOB és az EU Bizottság összefonódásáról és az ebből adódó ítélkezési torzulásokról, ami alól nem mentes az Európai Törvényszék sem, lásd *Pokol Béla „Európai Jurisztokrácia”* c. munkáját, amely csak most nemrégiben jelent meg, ezért e szócikkek íróinak nem állt módjában *Pokol Béla* e művére utalni. Probléma az is – miként erre *Szalai Anikó* helyesen rámutat –, hogy a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló keretegyezménynek és a Kisebbségi Nyelvek Európai kartájának az adaptálását „önvégrehajthatóság hiányában” az egyes államok saját kormányzati politikájuk és törvényhozásuk szerint (saját szubjektív nacionalizmusuk alapján) valósíthatják meg. Míg *Szalai Anikó*, *Kajtár Gábor* és *Marinkás György*, ha nem is élesen, hanem csak burkoltan a magyar kisebbséget különösen hátrányosan érintő kollektív jogokat negligálni, és csak egyéni sérelmekként kezelni akaró tendenciákat bírálják, addig a „Nyelvi jogok”-ról írt szócikkben mindent rendben talál. A szabályozást érintő kérdésekkel többé-kevésbé nincs is probléma, csupán a kivitelezés a problematikus. Ezekről írni kellett volna, amire szintén található szakirodalom. Ezeknek meghivatkozása azonban hiányzik. A nemzeti kisebbségek nyelvét ugyanis sok helyen hivatalos nyelvnek nem ismerik el, kirívó példa erre Ukrajna, de nem marad el messze tőle Románia sem, holott az ukrainai nyelvtörvény Romániát is hátrányosan érinti. Az őslakosságot a két világháborút követő erőszakos nagyhatalmi államhatár-átrendezései nem voltak tekintettel az őslakosság *Marinkás* által megemlített három „*ernyőjogára*”, úgymint a földre, az önrendelkezésre és a saját kultúrára, amelybe beletartozik a saját nyelv is. Ezért ez utóbbi megsértésnek főbb jelenségeiről *Láncos Petra* Lednak írni kellett volna. A kisebbségi nyelvi charta és a nemzeti kisebbségek jogairól szóló charta előírásainak a kijátszásáról *Szalma József* volt újvidéki jogászprofesszor az újvidéki Atlantis kiadónál 2004-ben megjelent „*Európai Unió – Emberi és kisebbségi jogok*” című könyvében részletesen ír, hivatkozva azonban egyetlen szócikkben sincs, miként „*Az autonómia jelentősége és időszerűsége*” címen a Valóság 2010/6-ik számában megjelent tanulmányom sem, amelyben átfogó megoldási javaslatot teszek a közép-európai nemzeti kisebbségek autonómiáinak a megoldására.

A szócikkek ABC-s sorrendjétől ismét kissé eltérve folytatlagos jelleggel szólok arról, hogy a „*Sztrájkhoz való jog*” szerzője szintén *Rácz Zoltán*. A sztrájk a munkavállalók munkavégzés-megtagadásának a jogát jelenti. Ugyanakkor a munkáltatónak is jogában áll, hogy a jogellenes vagy kárt okozó sztrájk megelőzése, vagy megszüntetése érdekében kizárja a munkavállalókat a munkavégzés lehetőségéből. Míg a sztrájk a munkavállalók joga, addig a kizárás (looc out) a munkáltató joga. Ezért a kettőt helyes lett volna munkaküzdő címszó alatt együtt bemutatni. A munkáltatónak ez a joga sehol sem szerepel, miként a bojkott sem, ami *Horion* szerint a munkavállalók informális munkamegtagadását jelenti. *Rácz Zoltán* alapvetően a sztrájkjogot dolgozza fel a szócikkben, azonban teljesen figyelmen kívül hagyva az erről szóló magyar jogirodalmat, ami a külföldi megoldásokat is feldolgozza. Így teljesen figyelmen kívül hagyta *Radnay József*nek „*A sztrájk*

egykes kérdései a külföldi jogrendszerekben” (Munkaügyi Szemle, 1990/5. sz.), *Pál Lajos*nak „*A sztrájk megítélése a svájci bírói gyakorlatban*” (Magyar Jog, 1990/3. sz.), *Bródi János*nak „*A sztrájkjog nemzetközi és magyar aspektusai*” (Szege, 1999), *Tatár Irén*nek velem közösen írt „*A munkaküzdő jogi szabályozása*” c. tanulmányát (Európa Fórum, 1994/2. sz.). Hasonlóképpen említés nélkül maradt *Kajtár Edit*nek az olasz-magyar sztrájkjog szabályozás összevetéséről szóló írása is. Ezek azok a munkák, amelyek a külföldi munkaküzdőlemre, illetve sztrájkra vonatkozó szabályozást bemutatják. A jelenlegi magyar szabályozásban megnyilvánuló sztrájkjog korlátozást kritikai jelleggel *Kenderes Györggyel* dolgoztam fel, ami a Miskolci Jogi Szemle 2011/2. számában jelent meg. „*Európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog*” című könyvemben, amely 2014-ben kibővített formában *Nádas Györggyel* együtt jelent meg, külön fejezet foglalkozik komparatiztikus jelleggel a munkaküzdőlemmel. Hasonlóan külön fejezet tárgyalja a munkaküzdőlemet a *Prugberger – Kenderes – Mélypataki* szerzői triász Miskolcon használt tankönyve is (Miskolc, Novotni). Én magam több cikkben feldolgoztam a sztrájk magyar gyakorlatát, ideértve a bírói gyakorlatát is (Magyar Jog, Jogtudományi Közöny, Magyar Közigazgatási Jog). Ugyanakkor furcsállom, hogy a szócikk szerzője a pont ide vágó tanulmányát, amelyet „*A sztrájkjog megítélése az alaptörvény tükrében*” címen írt meg (Miskolci Egyetem Jogi Kari Közlemények, 2012), sem a szócikk szövegében, sem a bibliográfiájában nem tünteti fel.

A „*Szakszervezetek jogai*”-ról szóló szócikket *Kenderes György* kollegám szakértelemmel és korrekt módon írta meg. Itt legfeljebb azt vetném fel, hogy több jogintézményt tárgyaló könyvre történő hivatkozásnál indokolt az adott kérdést tárgyaló fejezetet is megjelölni. E szócikk helyett helyesebb lett volna a „*munkajogi érdekvédelmi szervezetek jogai*” című szócikket megadni, mivel a munkáltatói szövetségeknek is vannak jogaik és így kritizálni lehetett volna, hogy a kormány kibővítette a Nemzeti Munkaügyi Érdekegyeztető Tanácsot (korábbi Országos érdekegyeztető Tanács) Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanácsá (NGTT), amit csak konzultatív és véleményező fórummá tett. Ezen kívül az új tagok reprezentativitási kikötések nélkül kerültek be az NGTT-be, míg a munkaügyi érdekképviseleti szerveknél a reprezentativitás, vagyis tag-létszámelőírás és az adott gazdasági ágazat meghatározott százaléku lefedése tagsági feltételként továbbra is fennáll. Ez egyúttal az esélyegyenlőségi törvénnyel ütközik. Ennél fogva az érdekvédelmi szervezetek és így a szakszervezetek jogai is sérültek. Ezt a problémát több tanulmányban is megírtam, továbbá a már több helyen utalt „*Magyar munka-, és közszolgálati reform európai kitekintéssel*” című 2012-ben és 2013-ban megjelent könyvemben.

A „*Tulajdonhoz való jog*”-gal összefüggésben szükséges megemlíteni, hogy e témakörrel nemcsak elméleti kutatóként, hanem alkotmánybíróként is részletesen foglalkozott *Lenkó Barnabás* professzor. Egyetlen munkája sincs megemlítve. Nem szerepel sem a szócikkben, sem annak bibliográfiájában *Menyhárd Attilán*ak „*A tulajdon alkotmányos védelme*” c. munkája (Polgári Jogi Kodifikáció, 2014/5-6. sz.). Nem találom a szócikkben *Téglási András*nak „*A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*” címmel 2013-ban megjelent

monográfiáját (Pólay Elemér Alapítvány, Szeged), valamint „Az alapjogok hatása a magánjogi jogviszonyokban – különös tekintettel a tulajdonjoghoz való jog alkotmányos védelmére” c. tanulmányát, ami a Jogtudományi Közlöny 2015/3. számában jelent meg. Ugyanígy egy szóval sincs megemlítve a mezőgazdasági termőfölddel kapcsolatos tulajdonszerzési korlátozás, amely a nyugat-európai országokban is érvényesül a termőföld művelésre alkalmasságának fenntartása érdekében. Erről Kurucz Mihály, Hornyák Zsófia, Csák Csilla, Raisz Anikó, Szilágyi János Ede, Süveges Márta és Tanka Endre, Olajos István, valamint Bobvos Pál többed magával több tanulmányt írtak. Magam is több tanulmányban foglalkoztam e kérdéssel, melyek közül legutóbb átfogóan abban a tanulmányomban, amely Csák Csilla által szerkesztett „Az európai földszabályozás aktuális kihívásai” c. tanulmánykötetben jelent meg (Miskolc, Novotni, 2010). Amelyek ezek közül kifejezetten a szócikkhez kapcsolódó munkák, azok a következők: Bobvos et al.: *A mező-, és erdőgazdasági földek alapjogi védelme*. In Balogh E. *„Számadás az Alaptörvényről”*. Budapest, Magyar Közlöny Kft., 2016), Csák Csilla *„A termőföldet érintő jogi szabályozás alkotmányossági kontrollja”* (In: A már említett 2010. évi tanulmánykötetben).

A „V” betűhöz tartozó három szócikk közül kettőhöz reflektálok. A *„Véleménynyilvánítás szabadsága”*-ről írt szócikk szerzője Simon Éva, igen részletesen és hosszan tárgyalja a jogosultság tartalmát és korlátozásának a tilalmát, valamint az ezzel összefüggő problémákat külföldi műveket és *Halmai*-nak egy angol nyelvű tanulmányát megemlítve. Ugyanakkor a szócikkben egy szóval sincs megemlítve *Koltay András*-nak, *Tóth J. Zoltán*-nak, valamint *Török Bernátnak* e témakörben kifejtett munkássága.

Hasonló hiányosságok találhatók *Szappanyos Melinda* által megírt *„Vízhez való jog”* c. szócikkében is. Indokolt lett volna ugyanis utalni *Raisz Anikó*-nak *„A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről”* írt tanulmányára (Csák Csilla szerk. *„Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében”*, Miskolc, 2012), valamint *Szilágyi János Edé*-nek a *„Vízhez való jogról a közjavakban”* megjelent írásaira, és az

erről szóló monográfiájára. A vízjogi monográfiája 2013-ban jelent meg a Miskolci Egyetem kiadásában az Új Széchenyi Terv keretében, amelynek 5. fejezete részletesen foglalkozik a vízhez való joggal. Ezért az enciklopédiában való meg nem említése komoly hiányosság.

Összegezőképpen megismétlem azt, amit a recenzió elején állítottam, hogy a szócikkek teljesen lefedik az emberjogi témakört. Egyúttal a szócikkek elméleti–jogdogmatikai, valamint külföldi és hazai tételes-jogi bemutatása kifogástalan. Jó a szócikkek rendszere egyaránt. Az is egy pozitívum, hogy minden szócikkhez bibliográfia is tartozik, ami azonban csak a külföldi alaplumkákat tartalmazza és többnyire olyanokat, amelyek a mainstream jurisztokratikus angolszász nemzetközi irányvonalt követik. Ugyanakkor a szócikkek túlnyomó része az ezzel ellentétes inkább kontinentális és nemzeti beállítottságú elméletekről nem, vagy kevésbé vesznek tudomást. Függetlenül attól, hogy ez tendenciózus, vagy sem, mindenképpen hiba, ami egyoldalúvá teszi a művet, ami ellentétes az enciklopédia műfajával. Ugyanakkor olyan szerzők munkái is egyes esetekben említés nélkül maradnak, amelyek bal-liberálisak és a jurisztokratikus angolszász felfogáshoz állnak közel. Ezek többnyire magyar szerzők. Ugyanakkor többnyire magyar szerzők munkáira történő hivatkozások maradtak el, mégpedig olyanok, amelyek alapműként a külföldi megoldásokat és forrásmunkákat is hozzák. Úgy tűnik, hogy a magyar szerzők jelentős részének kihagyása tudatos. Néhány helyen ebbe belejátszhat az is, hogy a szerző a szócikkét korábban már megírta, frissítése, illetve kiegészítése azonban elmaradt. Minthogy a szerzők túlnyomó része az MTA Jogtudományi Intézet munkatársi gárdájából került ki, a munkában a gyakorlattól bizonyos távortartózkodás és némi belterjesség érződik ki, valamint a többi szerzők túlnyomó többségénél is, hogy a kényes kérdéseket kikerülni vagy elsimítani igyekeznek. Ezek a hiányosságaik az általam vizsgált egyes szócikkeknek, de nem olyan mértékben, mint amilyen az élelemhez való jognál áll fenn, ahol más szerző korábbi munkájához nagyon hasonló írás fedezhető fel, ahol nem lehivatkozási, hanem szerzőtársi hiányt látok fennforogni.